

ლელა ჩოთალიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

დავით ქელიძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბოტანიკის ინსტიტუტი,
საქართველო

ნანა ხოჭოლაგა-მაჭავარიანი

თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი,
საქართველო

მცენარეთა ლათინური სახელების ქართულად გადმოტანის თავისებურებანი

საკვანძო სიტყვები: ლათინური ფიტონიმები, ქართულად გად-
მოტანა, სალიტერატურო ენის ნორმები.

ლათინური და ძველი ბერძნული ენები არის ის ბაზისი, რომელზეც იგება ახალი და იხვეწება უკვე დამკვიდრებული საერთაშორისო ბოტანიკური ტერმინოლოგია. ბოტანიკური ნომენკლატურის თანამედროვე კოდექსების მიხედვით, მცენარეთა ყველა სისტემატიკური ჯგუფის საერთაშორისო სამეცნიერო სახელწოდება უნდა დაიწეროს ლათინური ანბანით და დაემორჩილოს ლათინური ენის გრამატიკის წესებს იმისდა მიუხედავად, თუ რომელი ენიდან არის ის ნასესხები.

თავდაპირველად მცენარეთა კლასიფიკაციის საწყისი დანაყოფის (ტაქსონის) - სახეობის (species, *ei*) აღნიშვნა ლათინურში სხვადასხვა სიტყვით ხდებოდა, რაც მეტად მოუხერხებელი იყო. მხოლოდ XVIII საუკუნეში კარლ ლინემ (1707-1778) შემოიტანა ბინომინალური ნომენკლატურის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც, თითოეული სახეობა განისაზღვრა ორი ლათინური სახელწოდებით: **გვარი და სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტი**.¹

მცენარეთა ქართული ნომენკლატურული სახელების სისტემატური დალაგება მე-19 საუკუნეში დაიწყო. თანამედროვე ქართული ბოტანიკური ნომენკლატურული სახელები ყველაზე სრულყოფილად წარმოდგენილია ბოტანიკოს ალექსანდრე მაყაშვილის (1896-1962) „ბოტანიკურ ლექსიკონში“. ² მისმა გამოცემამ (I გამოცემა - 1949 წ., II - 1961წ.) თავი მოუყარა ქართველურ ენათა, ქართულის დიალექტთა უმდიდრეს ლექსიკურ მასალას.

ცნობილია, რომ ლათინურ ენაზე ყოველწლიურად იქმნება მცენარეთა ახალი სამეცნიერო სახელწოდებები. მათი ქართული მნიშვნელობები კი უმეტესწილად არ არსებობს. საკითხის აქტუალობამ გვიბიძგა, შექმნილიყო ლათინურ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი, სადაც მოხდა ახალი ფიტონიმების დროული, სისტემატური აღნუსხვა; ლათინური სამეცნიერო ფიტონიმებისა და მათი ქართული შესატყვისების თავმოყრა; იმ სახელების თარგმნა და სამეცნიერო ფიტონიმებად ჩამოყალიბება, რომელთა ქართული შესატყვისები არ არსებობდა. ³

მასალის სრულყოფისა და ქართულად თარგმნილ სახელთა დაწერილობის საკითხის მოგვარების მიზნით, აუცილებელი გახდა ლექსიკონის ახალი ვერსიის შემუშავება, რომელიც მოიცავს საქართველოში გავრცელებულ 3700-მდე მცენარის ლათინ-

¹ Linnaeus 1753.

² მაყაშვილი 1991.

³ ჩოთალიშვილი 2012.

ნურ-ქართულ სახელს. მცენარეთა სახეობების ლათინური სამეცნიერო სახელები ამოღებულია საქართველოს ფლორის ნომენკლატურული ნუსხიდან.⁴ ლექსიკონი ასევე შეივსო ფიტონიმთა ქართული სახელების განახლებული ვერსიებით “მცენარეთა სახელების კრებისით ლექსიკონის” მონაცემების მიხედვით (ნ. ხოჭოლავა-მაჭავარიანი, დ. ჭელიძე), რომელიც მომზადდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არნოლდ ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტში და მალე გამოიცემა. იგი ეფუძნება ალ. მაყაშვილის “ბოტანიკურ ლექსიკონს” და მდიდრდება სხვადასხვა წყაროებიდან მოპოვებული მასალით (ძველი ქართული ლექსიკონები, დიალექტური ლექსიკონები, ველზე მოპოვებული მასალა და სხვ.).

ფიტონიმების ლათინურიდან ქართულში სწორად გადმოტანისა და მათი გამართული დაწერილობისათვის, დადგენილი წესების გათვალისწინებასთან ერთად, ხშირად აუცილებელი ხდება ახალი რეკომენდაციების შემუშავება და უკვე დამკვიდრებული ფორმების ცვლილება. ამ დროს ერთმანეთთან უნდა შეჯერდეს ლათინური და ქართული ენების მონაცემები. გასათვალისწინებელია ორივე ენის თავისებურებანი, კანონზომიერებანი, ასევე, სიახლეები საერთაშორისო ბოტანიკურ ნომენკლატურაში და სხვა. შესაბამისად, **„მცენარეთა სახელების ლათინურ-ქართულ ლექსიკონზე“** და **„მცენარეთა სახელების კრებისით ლექსიკონზე“** მუშაობისას ლინგვისტურ-ფილოლოგიური ანალიზის საფუძველზე შევიმუშავეთ ლათინურ ფიტონიმთა ქართულად გადმოტანის წესები და განვასორციელეთ გარკვეული ცვლილებები:

I. ბინომინალურობის პრინციპი

ბოტანიკური ნომენკლატურის მიხედვით, თითოეული სახეობა განისაზღვრება ორი ლათინური სახელით: თავდაპირველად

⁴ საქართველოს ფლორის ნომენკლატურული ნუსხა 2018.

სახელდება მცენარის გვარი, შემდეგ - სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტი.⁵

ბინომინალურობის პრინციპი ქართულ ბოტანიკურ ნომენკლატურაში წარმატებით გატარდა. თუმცა ლათინური თანმიმდევრობა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების გათვალისწინებით, პირიქითაა - სახეობის განმსაზღვრელ ეპითეტს მოსდევს გვარის სახელწოდება:

- *Betula ermanii* - ერმანის არყი
- *Cytinus rubra* - წითელი ციტინუსი
- *Coriandrum sativum* - სათესი კორიანდრუმი
- *Agropyron pectinatum* - სავაცხლიანი ჭანგა
- *Alchemilla aurata* - მოოქროვილი მარმუჭი
- *Carex cuspidata* - ბასრწვერა ისლი

ეს ფორმა ბუნებრივია თანამედროვე ქართულისათვის, ის მართებულია ენის ნორმების მიხედვითაც და გადასინჯვას არ საჭიროებს.

II. გვარისა და სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტის გადმოტანა, მართლწერა

1. ბოტანიკური ნომენკლატურის საერთაშორისო კოდექსის მიხედვით, გვარის სახელწოდება ერთი სიტყვა უნდა იყოს. ქართულში ბინომინალურობის პრინციპის წარმატებით გატარების მიუხედავად, დასტურდება გამონაკლისები, რომლებიც უნდა გასწორდეს.

გასასწორებელია:

ა) გვარის ქართული სახელწოდება ერთი სიტყვა კი არ არის, არამედ შედგება ორი დამოუკიდებელი ერთეულისაგან:

- *Helichrysum graveolens* - სურნელოვანი მთის ნეგო
- *Potamogeton crispus* - ხუჭუჭა წყლის ვაზი

⁵ Linnaeus 1753; International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants 2018.

ბ) მცენარის გვარი ლათინურ ფიტონიმში ერთ სიტყვას წარმოადგენს, ქართულ ბოტანიკურ ნომენკლატურაში კი - დეფისით იწერება:

- *Ficaria calthifolia* - დიდბაიასფოთოლა **ჩაწყობილა-ბაია**
- *Potentilla anserina* - ბატის **მარწყვი-ბალახი**

2. ბოტანიკური ნომენკლატურის საერთაშორისო კოდექსის მიხედვით, თუ **სახეობის** განმსაზღვრელი **ეპითეტი** შედგება ორი ან მეტი სიტყვისაგან, იგი ერთ სიტყვად უნდა ვაქციოთ, ამიტომ ლათინურში კომპონენტებს ერთმანეთთან აკავშირებენ მათი **შერწყმის** ან **დეფისის** გამოყენების გზით,⁶ მიუხედავად იმისა, რომ ეს დეფისი სულაც არ არის განპირობებული თავად ლათინური ენის მართლწერით. წესი საყოველთაოდაა გატარებული ლათინურ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში.

გასასწორებელია:

ორი სრულმნიშვნელოვანი სიტყვის შერწყმით მიღებული ლათინური ეპითეტი ქართულ ბოტანიკურ ნომენკლატურაში ზოგჯერ დეფისითაა წარმოდგენილი:

- *Juncus alpinoarticulatus* - **ალპურ-შენაწევრებული** ჭილი
- *Hieracium laetevirens* - **ხასხასა-მწვანე** ხარწყა

ამგვარად, სამეცნიერო სახელთა ლათინურიდან ქართულად გადმოტანისას დეფისის დაწერილობის წესი არაერთგვაროვნადაა გატარებული როგორც ლათინურიდან თარგმნილ სამეცნიერო სახელებში, ასევე, დიალექტური მასალიდან, ძველი ქართული ლექსიკონებიდან შერჩეულ ან ბოტანიკოსთა მიერ შექმნილ სამეცნიერო სახელთა დაწერილობისას.

თანამედროვე ქართული ენის ნორმების მიხედვით, არსებობს დეფისის გამოყენების მკაცრად და მკაფიოდ განსაზღვრული წესი – დეფისი იწერება მხოლოდ იქ, სადაც იგულისხმება **და** კავშირი. გარდა ამისა, ერთცნებიანი სიტყვა (რასაც რეალურად წარმოად-

⁶ International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants 2018.

გენს მცენარეთა სახელწოდებები) ერთად უნდა იწერებოდეს: ეს შეიძლება იყოს გეოგრაფიული სახელწოდებები, მცენარის გვარი, სახეობა და ა. შ.

სწორედ ამის გათვალისწინებით გადმოვიტანეთ ლათინური ფიტონიმების ქართული შესატყვისები, ასევე, ცვლილებები განვახორციელეთ ქართულში აქამდე დამკვიდრებული ზოგიერთი სამეცნიერო სახელის დაწერილობაშიც.

ცვლილებები:

როგორც **გვარის** სახელწოდება, ასევე, **სახეობის** განმსაზღვრელი **ეპითეტი**, თუკი აქამდე ქართულად ორი სიტყვით ან დეფისით იყო წარმოდგენილი, მათი შერწყმის გზით ვაქციეთ ერთ სიტყვად, მაგალითად:

გვარი:

- *Helichrysum graveolens* - სურნელოვანი მთის ნეგო > სურნელოვანი მთისნეგო
- *Potamogeton crispus* - ხუჭუჭა წყლის ვაზი > ხუჭუჭა წყლისვაზი
- *Ficaria calthifolia* - დიდბაიასფოთოლა ჩაწყობილა-ბაია > დიდბაიასფოთოლა ჩაწყობილაბაია

სახეობის ეპითეტი:

- *Dryopteris filix-mas* - მამალგვიმრა იფხლი
- *Vaccinium vitis-idaea* - იდასვაზი მოცვი, წითელი მოცვი

თუკი შერწყმის შედეგად მიღებული რთული ფორმის მეორე კომპონენტი თანხმოვანფუძიანი სახელია, მას დაერთვის **მქონებლობის -ა სუფიქსი**, რომელსაც ქართულში მკვეთრად გამოხატული მაფიტონიმებელი ფუნქციაც გააჩნია.⁷

⁷ ხოჭოლავა-მაჭავარიანი 2003, 148-163.

გვარი:

- *Potentilla anserina* - ბატის მარწყვი-ბალახი > ბატის მარწყვაბალახ-ა
- *Marrubium vulgare* - ჩვეულებრივი ფოლორცის ბალახი > ჩვეულებრივი ფოლორცისბალახა

სახეობის უკითეტი:

- *Echinochloa crus-galli* - მამლისდეზ-ა ექინოქლოა (ბურჩხა)
- *Paliurus spina-christi* - ქრისტესეკალ-ა პალიურუსი (ძეძვი)
- *Inula oculus-christi* - ქრისტესთვალ-ა ინულა
- *Coix lacryma-jobi* - იობისცრემლ--ა კოიქსი (ჩალამძივი)
- *Neottia nidus-avis* - ჩიტბუდ-ა ნეოტია
- *Prangos acris-romanae* - რომაულთად-ა პრანგოსი
- *Dryopteris filix-mas* - მამალგვიმრ-ა იფხლი

**III. მოძველებული ლათინური ფიტონიმების
თანამედროვე ნომენკლატურით ჩანაცვლება**

დროთა განმავლობაში ზოგიერთ ფიტონიმს ბოტანიკურ საერთაშორისო ნომენკლატურაში ეცვლება სახელი, შესაბამისად, აღ. მაყაშვილის „ბოტანიკურ ლექსიკონში“ წარმოდგენილი მოძველებული ფორმები ჩავანაცვლეთ ახალი სამეცნიერო სახელებით:

- *Polygonum alpinum* > *Polygonum panjutinii* - პანიუტინის პოლიგონუმი (წართხალი)
- *Achillea micrantha* > *Achillea Biebersteinii* - ბიბერშტეინის ფარსმანდუკი
- *Ornithogalum pyrenaicum* > *Ornithogalum ponticum* - პონტოური ძალღნიორა
- *Populus hybrida* > *Populus canescens* - ნაცარა პოპულუსი (ხვალო, ქალის ვერხვი)

IV. ზოგიერთი ტაქსონომიური ერთეულის ქართული სახელწოდების დაზუსტება გვარსახეობრივი ურთიერთმიმართების კუთხით

1. ზოგჯერ აუცილებელი ხდება ლექსიკონში ცალკე თავსიტყვად გამოიყოს (ითარგმნოს ან შეიქმნას) გვარის აღმნიშვნელი ქართული სახელწოდება, მაგ., აღ. მაყაშვილის ლექსიკონის ლათინურ საძიებელში დასტურდება ორი სახეობა: *Aristolochia clematitis* - ძირმწარა და *Aristolochia iberica* - ქართული ძირმწარა, მაგრამ ლექსიკონის ძირითადი ტექსტი ამ მითითებებს არ შეესაბამება, რადგან: ა) მასში ქართულ თავსიტყვასთან (სამეცნიერო სახელთან) – ძირმწარა – მითითებულია მხოლოდ ლათინური *Aristolochia iberica*; ბ) არსად ჩანს სახელი ქართული ძირმწარა; გ) არ იძებნება სახეობის ლათინური სახელი *Aristolochia clematitis* (ამასთან, არც ამ სახეობათა გაერთიანებაზეა რაიმე მინიშნება); დ) ლექსიკონში ცალკე თავსიტყვად არ იძებნება ამ გვარის ქართული სახელწოდება.

გაუგებრობის მოსაგვარებლად განვახორციელებთ შემდეგი ცვლილებები:

ა) რადგან საქართველოს ფლორის მონაცემების მიხედვით, გვაქვს *Aristolochia*-ს რამდენიმე სახეობა, ამ გვარის სახეობებს კი ქართული სახელდება ერთმანეთისგან ვერ განარჩევს, ცალკე გამოვიტანეთ გვარ *Aristolochia*-ს ქართული სახელწოდება - ძირმწარა, ანუ ყველა სახეობის *Aristolochia*-ს ვუწოდეთ ძირმწარა. შესაბამისად, გვაქვს:

- *Aristolochia iberica* - იბერიული ძირმწარა
- *Aristolochia fimbriata* - ხუჭუჭა ძირმწარა
- *Aristolochia pontica* - ჰონტოური ძირმწარა
- *Aristolochia steupii* - სტიეპის ძირმწარა

ბ) ცალკე გამოვყავით, ე. ი. დავამატეთ სახეობა *Aristolochia clematitis*-ის ქართული სამეცნიერო სახელი - ხვიარა ძირმწარა-

რა (კატაბარდასებრი ძირმწარა). ამ სახელის შექმნისას გავითვალისწინეთ ლათინურის მონაცემი (**clematitis - კატა-ბარდასებრი**) და მცენარის ზრდა-განვითარების ხასიათი.

2. „**მცენარეთა სახელების კრებისთ ლექსიკონში**“ ერთ-გვარი **ომონიმიისა** და ბუნდოვანების თავიდან ასაცილებლად „**მანანა**“ სამეცნიერო სახელით აღვნიშნეთ არა რამდენიმე სახეობის მცენარე, როგორც ეს წარმოდგენილია ალ. მაყაშვილის „**ბოტანიკურ ლექსიკონში**“, არამედ სახელები „**მანანა**“ და „**ბიბლიური მანანა**“ სამეცნიერო სახელებად დავტოვეთ მხოლოდ **Lecanora esculenta**-სთვის რადგან:

- ✓ ის უკავშირდება ცნობილ ბიბლიურ ეპიზოდს;
- ✓ სწორედ ამ მნიშვნელობით დასტურდება ძველ ქართულ ლექსიკონებში (რ. ერისთავი, დ. ჩუბინაშვილი);
- ✓ დამკვიდრებულია სპეციალურ ლიტერატურაში (ალ. მაყაშვილი).

შესაბამისად, განვასორციელებთ შემდეგი ცვლილებები:

- **მანანა > მანანა, ბიბლიური მანანა - Lecanora esculenta**
- ჩვეულებრივი **მანანა > ჩვეულებრივი კალუნა - Calluna vulgaris**
- **წყლის მანანა > გლიცერია - Glyceria**
- **მანანა > ერიკა - Erica**
- **ხემაგვარი მანანა > ხემაგვარი ერიკა - Erica arborea**
- **მანანინი იალღუნი - Tamarix mannifera**

V. ადამიანის გვარ-სახელები ლათინურ ფიტონიმებში

ცნობილი ადამიანები (ძირითადად, მეცნიერები, მცენარეთა აღმომჩენნი ან აღმწერნი), რომელთა საკუთარი სახელები დასტურდება ფიტონიმებში, სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები არიან და, შესაბამისად, მათი გვარ-სახელებიც განსხვავებულად ქლერს ენათა ფონოლოგიური სტრუქტურის განსხვავებულობი-

დან გამომდინარე. ამიტომ ამ გვარ-სახელთა გადმოტანისას გავითვალისწინეთ შემდეგი:

1. კონკრეტული ენის ფონეტიკური წესები, წარმოთქმის თავისებურებანი (გვარების უმეტესობას ლათინური დაწერილობით თუ წავიკითხავთ, სულ სხვა ჟღერადობა ექნება) და ამ ფონეტიკურ თავისებურებათა ქართულად გადმოტანის წესები, მაგალითად:

- *Araujia sericifera* - აბრეშუმისანი არაუხია (**António de Araújo e Azevedo - არაუხო, პორტუგალიელი ბოტანიკოსი**)
- *Campanula panjutinii* - პანიუტინის კამპანულა (**П. С. Панютин - პანიუტინი, რუსი ბოტანიკოსი**)
- *Bunium bourgaei* - ბურჟოს ბუნიუმი (**Eugène Bourgeau - ბურჟო, ფრანგი ბოტანიკოსი**)
- *Campanula beauverdiana* - ბოვერის კამპანულა (**Gustave Beauverd, ბოვერი - შვეიცარიელი ბოტანიკოსი**)
- *Campanula aucheri* - ოშეს კამპანულა, ქარცხვი (**Pierre Martin Rémi Aucher-Éloy - ოშე, ფრანგი ფარმაცევტი**)

2. ზოგიერთი საკუთარი სახელის ქართულად გადმოტანის ტრადიცია:

- *Hieracium elisabethae* - ელისაბედის ხარწყა
- *Campanula irinae* - ირინეს კამპანულა

3. ზოგიერთი ფიტონიმის წარმოშობის ისტორიის გათვალისწინება:

ა) სახელი **მარია/მარიამი** ლათინურ ფიტონიმებში რამდენიმე ფორმით გვხვდება:

mariae, mariamae, marianum. პირველ ორ შემთხვევაში ეპითეტი ნათესაობით ბრუნვაში **-ae** დაბოლოებით წარმოდგენილი საკუთარი სახელია და კუთვნილებაზე მიუთითებს, ქართულად შემდეგნაირად ითარგმნება:

- *Inula mariae* - მარიას ინულა
- *Polygala mariamae* - მარიამის წიწინაური

ფორმა **marianum** მხოლოდ ერთხელ გვხვდება ფიტონიმში *Silybum marianum*. ზოგიერთი მკვლევარი მას აკავშირებს ზღვის აღმნიშვნელ ლათინურ სახელთან **mare** ან **მარიანას დრმულთან**, თუმცა ფიტონიმის წარმომავლობის შესწავლამ აჩვენა, რომ ეპითეტი **marianum** უკავშირდება **ღვთისმშობლის** სახელს. ლეგენდის მიხედვით, თეთრი ლაქები მცენარის ფოთლებზე გაჩნდა ღვთისმშობლის რძის წვეთებისგან, როდესაც ის კვებავდა ჩვილ იესოს, შესაბამისად, *Silybum marianum* გადმოდის, როგორც **მარიამის ბაყაყურა**.⁸

ბ) *Agrimonia eupatoria* - **ევპატორის** აგრიმონია (ბირკავა).

ეპითეტი **eupatoria** მომდინარეობს ბერძნული სახელწოდებიდან **εὐπατορία**, რომელიც შეიძლება დაგვეკავშირებინა ქალაქის სახელთან და გვეთარგმნა, როგორც **ევპატორიის აგრიმონია**, თუმცა ფიტონიმის წარმომავლობის შესწავლამ აჩვენა, რომ ამ სახეობას კარლ ლინემ სახელი მიანიჭა პონტოს მეფის, **მითრიდატე VI ევპატორის** პატივსაცემად. გადმოცემის მიხედვით, მითრიდატემ აღმოაჩინა და პირველმა გააცნო მცენარის სამკურნალო თვისებები ძველი საბერძნეთის ექიმებს, ამიტომ სახეობის ეპითეტი **eupatoria** ითარგმნა, როგორც „**ევპატორის**“ და არა „**ევპატორიის**“.

VI. გეოგრაფიული სახელები ლათინურ ფიტონიმებში

ფიტონიმთა ლათინურ სამეცნიერო სახელებში მცენარეთა სახეობების აღმნიშვნელი ეპითეტის საწარმოებლად ხშირად გამოიყენება იმ გეოგრაფიული ობიექტის სახელი, სადაც ხარობს ან საიდანაცაა ეს მცენარე. ეპითეტებად გამოყენებული ეს ტოპონიმები მთელი მსოფლიოს მონაცემებს გულისხმობს. გეოგრაფიულ დასახელებებში გვხვდება როგორც მაკროტოპონიმები,

⁸ Vogel 1923.

ასევე, ორონიმები, ჰიდრონიმები, ოიკონიმები, ურბანონიმები და სხვ.

ტოპონიმიებიდან მცენარეთა სახეობების ეპითეტები ლათინურში სხვადასხვაგვარად იწარმოება:

1. ეპითეტის შესაქმნელად გამოყენებულია სუფიქსები: **-an;** - **ēns,** **-ic** (Argemone mexic-**an**-a, Argusia sibir-**ic**-a, Astragalus bachmar-**ens**-is);

2. იშვიათად ტოპონიმი ნათესაობით ბრუნვაშიც დგას, ანუ კუთვნილებაზე მიუთითებს -Astragalus kazbeki-i.

ამგვარი ლათინური სახელების ქართულად გადმოტანისას ერთი და იგივე ეპითეტი შეიძლება ითარგმნოს სხვადასხვაგვარად, რაც ერთგვარ ბუნდოვანებას იწვევს, მაგ.: germanicus - გერმანიის, გერმანული; tiflisiensis - თბილისური, თბილისის...

ამ და, ასევე, სხვა მიზეზებით განპირობებული არაერთგვაროვნებათა თავიდან ასაცილებლად ქართულად გადმოტანისას გასათვალისწინებელია:

1. ეპითეტებად გამოყენებულ გეოგრაფიულ სახელთა თავდაპირველი ენობრივი კუთვნილება და ქართულში ამ ენიდან სესხების წესები:

Glyceria lithuanica - ლიეტუვის გლიცერია

Avena persica - სპარსული შვრია

2. ქართულისათვის ძირითადია გეოგრაფიულ სახელთა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა (კუთვნილების სემანტიკა), როგორცაა: ჰორიზონტის მხარეები, კონტინენტები, ქვეყნები, შტატები, ქალაქები, მხარეები, სოფლები, დასახლებები, კუნძულები, ჰიდრონიმები, მთები, ხეობები, მინდვრები, არხები, მაგალითად:

ჰორიზონტის მხარე

Celtis australis - სამხრეთის აკაკი

Centaurea orientalis - აღმოსავლეთის ღიღილო

კონტინენტი

Cuscuta europaea - ევროპის აბრეშუმა

Malcolmia africana - აფრიკის მალკომია

ქვეყანა, პროვინცია

Cirsium anatolicum - ანატოლიის ნარი

Physalis peruviana - პერუს ონტკოფა

შტატი

Tradescantia virginiana - ვირჯინიის ჟორტანა (ჟორიკანა)

Solanum carolinense - კაროლინის სოლანუმი

ქალაქი

Ranunculus constantinopolitanus - კონსტანტინოპოლის ბაია

Polygonum tiflisiense - თბილისის პოლიგონუმი

სოფელი

Centaurea bagadensis - ბაგადას დიდილო

Pimpinella schatilensis - შატილის პიმპინელა

კუნძული, ნახევარკუნძული

Pteris cretica - კრეტის პტერისი, ტაბელა

Gentiana pyrenaica - პირენეის ნადველა

ზღვა

Nonea capsica - კასპიის ნონეა

Anthemis euxina - ევქსინის ირაგა

მდინარე

Onobrychis cyri - მტკვრის ესპარცეტი

Populus euphratica - ევფრატის პოპულუსი, ტურანგი

მთა

Poa araratica - არარატის თივაქასრა

Pimpinella idae - იდას პიმპინელა

ხეობა, ველი

Primula darialica - დარიალის ფურისულა

Galatella eldarica - ელდარის გალატელა

ტბა*Pyrethrum sevanense* - სევანის გვირილა*Astragalus goktschaicus* - გოგჩის ასტრაგალუსი**საქართველოს კუთხე***Onobrychis kakhetica* - კახეთის ესპარცეტი*Cirsium imereticum* - იმერეთის ნარი

3. ზოგიერთი სახელი ფორმდება წარმომავლობის -ურ/-ულ სუფიქსით. ესენია:

ისტორიული ტოპონიმი

Iris iberica - იბერიული ზამბახი (თუკი ეპითეტი გულისხმობს ესპანეთის *იბერიას*, მაშინ იგი ითარგმნება, როგორც *იბერიის*).

Rhinanthus colchicus - კოლხური ხრიალა*Avena persica* - სპარსული შვრია

Ruscus aculeatus subsp. ponticus - პონტოური რუსკუსი, თავისარა

ბუნებრივი ზონა*Poa alpina* - ალპური თივაქასრა*Hierochloë arctica* - არქტიკული ჰიეროქლოე**ეთნონიმი***Rosa didoensis* – დიდოური ასკილი*Psephellus circassicus* - ჩერქეზული ფსეფელუსი

4. ვითვალისწინებთ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და ლექსიკოგრაფიაში დამკვიდრებულ ზოგიერთ ტრადიციას (რომელთაც გეოგრაფიული თუ ლინგვისტური ახსნაც მოეძებნება) და, შესაბამისად, გვაქვს:

ბერძნული და არა **საბერძნეთის**

ლათინური ზედსართავი სახელი *graecus, a, um* ნაწარმოებია ბერძნული ეთნონიმიდან *Γραικοί* და არა ქვეყნის აღმნიშვნელი სახელწოდებიდან. აქედან გამომდინარე, სახეობის ეპითეტი *graecus, a, um* გადმოვიტანეთ, როგორც **ბერძნული** (და არა, როგორც **საბერძნეთის**):

Sorbus graeca - ბერძნული სორბუსი (ამბურა)

Alyssoides graeca - ბერძნული ალისოიდესი

ქართული და არა საქართველოს

Petasites georgicus - ქართული ბუერა

Rubus georgicus - ქართული მაცვალი

კავკასიური და არა კავკასიის

Alcea transcaucasica - ამიერკავკასიური ალცეა

Rhododendron caucasicum - კავკასიური როდოდენდრონი (დეკა)

VII. ლათინურ ფიტონიმთა ზოგიერთი თავისებურების ქართულად გადმოტანის სპეციფიკა

1. ზოგჯერ ლათინურ ფიტონიმში გვარისა და სახეობის ეპითეტის აღსანიშნავად სხვადასხვა ენაზე მცენარის გვარის დასახელებაა წარმოდგენილი. ამ დროს სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტი გადმოგვაქვს ტერმინით „ჩვეულებრივი“, მაგალითად:

- *Carum carvi* - ჩვეულებრივი კარუმი (*carum* - ბერძნული, *carvi* - სანსკრიტი)
- *Viburnum lantana* - ჩვეულებრივი ვიბურნუმი (უზანი) (*viburnum* - ლათინური, *lantana* - იტალიური)
- *Papaver rhoeas* - ჩვეულებრივი ყაყაჩო (*papaver* - ლათინური, *rhoeas* - ბერძნული)

2. როცა ფიტონიმის გვარიცა და სახეობის აღმნიშვნელი ეპითეტიც სახელობით ბრუნვაშია და ეპითეტად არა ჩვეულებრივი მსაზღვრელი, არამედ რომელიმე მცენარის გვარი გვევლინება, ამგვარი ეპითეტები გადმოგვაქვს ნათ. ბრუნვის ფორმას დართული ებრ- სუფიქსით ან ფუძეს დართული ა-სუფიქსით, ამასთან, ვითვალისწინებთ აღსანიშნი მცენარის მსგავსებას ეპითეტით აღნიშნულ მცენარესთან, მაგალითად:

- *Punica granatum* – ბროწეულ-ა ჰუნისკა
- *Calamintha nepeta* – კატაპიტნა-ს-ებრ-ი კალამინთა

VIII. ქართული ლექსიკის თავისებურების გათვალისწინება და შემოქმედებითი მიდგომა

1. ლათინური *luteo-albus, a, um* სიტყვასიტყვით არის **ყვითელ-თეთრი**. ქართულში ამ ფერის აღსანიშნავად მიზან-შეწონილად მივიჩნით ქვ.-იმერულ დიალექტში დადასტურებული „წაქისფერი“. შესაბამისად, *Laphangium luteo-album* ვთარგმნეთ, როგორც **წაქისფერი** ბერულა.

2. *caesius, a, um* ლათინური ენის ლექსიკონებში თარგმნილია, როგორც ღია ნაცრისფერი, მოლურჯო ან გამჭვირვალე ლურჯი,⁹ ლავანდისფერი,¹⁰ ლურჯ-ნაცრისფერი. ქართულში ამ ფერის აღსანიშნავად მცენარეთა ფერის თავისებურებიდან გამომდინარე შევარჩიეთ **ფოლადისფერი**:

- *Rubus caesius* - ფოლადისფერი მაცვალი (ძალღმაცვალა)
- *Orobanche caesia* - ფოლადისფერი კელაპტარა (ცისფერი კელაპტარა)

3. ლათინურ ფიტონიმებში სახეობის ეპითეტად ხშირად გვხვდება შემდეგი ზედსართავეები: **pygmaeus, nanus, pumilus**.

pygmaeus, a, um გამოიყენება თავისი სახეობის ნორმალურ ზომაზე გაცილებით დაბალი მცენარის აღსანიშნავად. პიგმეებს ძველი ბერძნები და რომაელები უწოდებდნენ აფრიკული ჯუჯების ტომს, რომლებიც წეროებთან იბრძოდნენ.¹¹

nanus, i, m; nana, ae, f. ასევე ბერძნული წარმოშობის სიტყვაა. მისი ლათინური ეკვივალენტია **pumilus, a, um** - ჯუჯა, პატარა, მზარდი, დაბალი, მოკლე, “ჩამორჩენილი იმავე

⁹ Magill 1990.

¹⁰ Lindley 1849.

¹¹ Stearn 1996.

გვარის ან ოჯახის სხვა სახეობებთან შედარებით”.¹² ეს ზედსართავები გამოიყენება იმ სახეობების ეპითეტებად, რომელთა სიმადლეში ზრდა შეფერხებულია ბუნებრივი პირობებიდან გამომდინარე (ალპური სარტყელი, ჭაობები...).

როგორც ვხედავთ, სამივე ზედსართავი მცენარის ერთსა და იმავე თვისებას გამოხატავს. ბოტანიკოსი დე კანდოლიც მიუთითებს, რომ *Delphinium pumilum* = *Delphinium pygmaeum*.¹³ ქართულში ტანმორჩილის, დაბალის აღსანიშნავად გამოიყენება ორი ეპითეტი: **ქონდარა** და **ჯუჯა**. რადგან ქართულ ბოტანიკურ ტერმინოლოგიაში ძირითადად დამკვიდრებულია „**ქონდარა**“, სამივე ზედსართავი ქართულად გადმოვიტანეთ, როგორც „**ქონდარა**“ (ალ. მაყაშვილიც მიმართავს ხოლმე ამ ხერხს):

- *Cyperus pygmaeus* - **ქონდარა** თავნასკვა
- *Galeopsis nana* - **ქონდარა** გალეოფსისი
- *Iris pumila* - **ქონდარა** ზამბახი

4. ლათინური ეპითეტი **sativus, a, um** რიგ შემთხვევაში ვთარგმნეთ, როგორც **სათესი**, ზოგ ფიტონიმში კი – **ნათესის**. თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში გავითვალისწინეთ მცენარის საბინადრო ადგილი და მისი თავისებურება: „**სათესი**“ – ის მცენარე, რომელიც გამოყვანილია, ანუ კულტურული (გარეულისგან განსხვავებით), ხოლო „**ნათესის**“ – სარეველა, რომელიც ნათეს კულტურებში თავად ამოდის:

- *Lathyrus sativus* - **ნათესის** ლათირუსი (ცულისპირა)
- *Nigella sativa* - **სათესი** ნიგელა (სოინჯი)

5. რაც შეეხება ზედსართავს **arvensis, e**, ქართული ენა განარჩევს ორ ფორმას: **ყანის**, **მინდვრის**. ამის მიხედვით, ქართული სამეცნიერო სახელის შექმნისას გავითვალისწინეთ

¹² Lindley 1849.

¹³ Candolle 1824.

კონკრეტული მცენარის საბინადრო ადგილი (ყანა ან მინდორი):

- *Ranunculus arvensis* - **ყანის** ბაია
- *Sinapis arvensis* - **მინდვრის** მდოგვი

დასკვნა. მცენარეთა ლათინური ნომენკლატურის ქართულად გადმოტანისას და უკვე დამკვიდრებული ფორმების ცვლილებისას ვითვალისწინებთ კარლ ლინეს მიერ შემოტანილ, საერთაშორისოდ აღიარებულ ე.წ. „ბინომინალურობის პრინციპს“ და თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენის ნორმებს.

ვფიქრობთ, ანალიზის შედეგად ჩვენ მიერ შემუშავებული ახალი რეკომენდაციები გამოავლენს ქართულში დადასტურებულ რიგ უზუსტობებს და განაპირობებს მართებული ფორმების დამკვიდრებას, დაეხმარება სპეციალისტებსა და სხვა დაინტერესებულ პირებს ახალი ფიტონიმების თარგმნისას.

ბიბლიოგრაფია:

Candolle, Aug. Pyramo de. 1824. Prodromus Systematis Naturalis Regni Vegetabilis. Pars I. Parisiis: Sumptibus Sociorum Treuttel et Würtz, rue de Bourbon, n° 17.

ჩოთალიშვილი, ლელა. 2011. *ლათინური ბიოლოგიისათვის*. თბილისი: ლოგოსი.

ჩოთალიშვილი, ლელა. 2012. *ლათინურ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი*. თბილისი: ლოგოსი.

ხოჭოლავა-მაჭავარიანი, ნანა. 2003. „ა- სუფიქსიანი მცენარეთა სახელები ქართულში“, *ბესარიონ ჯორბენაძეს: კრებული მიძღვნილი დაბადების 60 წლისთავისადმი*. რედ. გიორგი გოგოლაშვილი, 148-163. თბილისი: ქართული ენა.

- Дворецкий, Иóсиф. 1958. *Древнегреческо-русский словарь*. Тт. I-II, Москва: ГИС.
- Дворецкий, Иóсиф. 1986. *Латинско-русский словарь*. Москва: Русский язык.
- Eckel, Patricia. 2011. *A Grammatical Dictionary of Botanical Latin*. Missouri Botanical Garden.
- Erhardt, Walter. Götz, Erich. Bödeker, Nils and Seybold, Siegmund. 2008. *Zander*. Handwörterbuch der Pflanzennamen. 18. Auflage. Stuttgart: Gmbh & Co.
- Gledhill, David. 2008. *The Names of Plants*. Cambridge: Cambridge University Press.
- <https://www.mobot.org/mobot/latindict/abbreviations.shtml>
- International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Shenzhen Code)*. 2018. Koeltz Botanical Books.
- Lindley, John. 2015. *Elements Of Botany, Structural, Physiological, Systematical, And Medical*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linnaeus, Carl. 1753. *Species Plantarum*. Stockholm: Impensis Laurentii Salvii.
- Magill, Road. 1990. *Glossarium polyglottum bryologiae. A multilingual glossary for bryology*. Missouri Botanical Garden.
- მაყაშვილი, ალექსანდრე. 1991. *ბოტანიკური ლექსიკონი (მცენარეთა სახელწოდებანი)*. თბილისი: **მეცნიერება**.
- საქართველოს ფლორა*. 1971-2015. ტტ. 1-15. თბილისი: მეცნიერება.
- საქართველოს ფლორის ნომენკლატურული ნუსხა*. 2018. თბილისი: ილიას სახ. უნივერსიტეტი.
- Stearn, William. 2007. *Botanical Latin Paperback*. Portland, Oregon: Timber Press.
- Stearn, William. 1996. *Stearn's Dictionary of Plant Names for Gardeners*. Portland, Oregon: Timber Press.

Vogel, Alfred. 1923. Plant Encyclopaedia.

<https://www.avogel.ch/en/plant-encyclopaedia/>

Lela Chotalishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

David Tchelidze

Ilia State University, Botanical Institut, Georgia

Nana Khotcholava-Matchavariani

TSU Arnold Chikobava Institute of Linguistics, Georgia

For the correct translation of the scientific names of plants from Latin into Georgian

Key words: Latin phytonyms, translation to Georgian, scientific language norms.

Latin and ancient Greek are the basis on which new international botanical terminology is built and on which the established one is refined.

For the correct translation of the scientific names of plants from Latin into Georgian and their correct spelling, along with taking into account the established rules, it is often necessary to develop new recommendations and change the already established forms. At this time, the data of the **Latin** and **Georgian** languages should be verified; It is necessary to take into account the features and patterns of both languages; As well as news of international botanical nomenclature etc.

During the work on “**Latin-Georgian Dictionary of Plant Names**” and “**Accumulative Glossary of Plant Names**”, based on linguistic

and philological analysis, we have developed rules for translating Latin phytonyms into Georgian and made some changes:

- Replacement of obsolete Latin phytonyms with modern nomenclature.
- Clarification of the Georgian name of some taxonomic units from the point of view of the generic relationship.
- Correction of incorrect spelling.
- The specificity of the translation of some features of Latin phytonyms into Georgian.
- The peculiarity of the Georgian vocabulary is taken into account and a creative approach is applied.
- Accounting for the history of the origin of some phytonyms.
- Epithets comprised of two words were fused into one word by suppressing the hyphen, thus merging the two words and abiding by the norms of Georgian scientific language.
- When importing generic and specific names, we have taken into account the phonetic rules and specific pronunciation of the language of origin, the translation practices from these languages to Georgian, as well as the etymology of the phytonyms.